

HELGE INGSTAD - mannen fra de kalde kyster

Jeg liker godt sommeren. Jeg har frosset så meget...

Fra gråsort himmel strømmer juniregnet ned over grønne enger og løvtunge bjørketrær rundt småbruket *Slaatten*. Grålugget, men vital besværrer Helge Ingstad stillferdig vår antydning om at han vel helst skulle vært intervjuet i snøstorm på en isbre.

Fra Lillehammer har vi tatt Birkebeinerveien fatt for å finne ham og hans kone Anne-Stine. Høyt ligger husene oppe i lia, omgitt av gress og grønn skog, av sommer. Solen har stekt i mange dager, nå flommer regnet. Gresset gror nesten hørlig i ettermiddagen, langt borte fra asfalt og eksos. Mannen fra «Landet med de kalde kyster» har funnet sin sommer.

Vidt har han streift. Han ble født i Meråker på det forrige århundrets nest siste dag. Derfra gikk turen til Bergen — og mangeårig kjærlighetsforhold til Hardangervidda, hvor det knapt fantes mennesker dengang, men desto mer av fisk og fugl og vilt. Ferden gikk videre til suksessfylt sakførerpraksis i Levanger — en praksis som dog buket under for drømmen om fri manns liv. I fem år, mellom 1920 og 25, syslet han med paragrafer og mer eller mindre trauste trøndere. Så solgte han butikken, han ville bli pelsjeger. Dro til arktisk Canada, hvor han ble i fire år.

Siden ble han sysselmann på norsk-okkupert Grønland og senere på Svalbard, henholdsvis i årene 1932–33 og 1933–35. Man kunne ventet at han kom til å fryse fast der, men nei, det passet ikke Helge Ingstad. I årene 1936 til 1938 var han på leting etter ville rester av apacheindianernes stamme i Arizonas og Mexicos mest utliggende fjell. Siden gjorde han sin innsats i et hærtatt Norge, for han i årene 1949 til 1950 besøkte ukjente eskimostammer i det nordligste, ugjestmilde Alaska. I 1953 fulgte så hans første ekspedisjon til Vest-Grønland sammen med Anne-Stine som et ledd i planene om å oppspore Leif Eirikssons omdiskuterte Vinland, en ekspedisjon som siden er blitt etterfulgt av syv andre til Nord-Amerikas kyster.

Det er en kjent sak at Helge Ingstad maktet det som ingen før ham hadde maktet, i løpet av de 300 årene saken hadde vært gjenstand for forskning og diskusjon. Han fant Vinland. Med vitenskapelig grundighet har han sammen med sin kone Anne-Stine påvist tufter etter norrøn bebyggelse på nordspissen av Newfoundland, tufter som skriver seg fra ca. år 1000, altså 500 år før Columbus. Han ble innbudt til Kongressen i Washington DC for å berette om Amerikas oppdagelse for Amerikas ledende sønner. Nå skal det bygges museum i L'Anse aux Meadows, «viken ved gress-slettene», Newfoundland. Et monument til flere millioner kroner, et monument over norske landnåmsmenn — og ekteparet Ingstad.

Han lar seg ikke karakterisere med en tittel. Han har skrevet bøker. Han har vært sakfører i Levanger, sysselmann på Grønland og Svalbard, pelsjeger i Nord-Canada, eskimo-forsker i Alaska. Men han har også søkt ville apacher i Sierra Madre, og han gjenoppdaget Vinland. Dessuten har han ligget i en veigrøft med pengesedler verd 1 million!

Av Idar Kristiansen
Foto: Hans T. Løkken

Sakfører og pelsjeger

Jeg sitter med føttene på isbjørnskinns i Ingstads dikterstue, hvor han ikke dikter men skriver på seriøs avhandling om den historiske side av Vinlands-problemet. Stua har han hentet i nærheten av Vågå, den er av malmfuru, bærer preg av solid bondehåndverk slik det var på sitt beste for omtrent 150 år siden. Helge Ingstad tenner snadda og forteller lavmælt.

— Jeg er oppvokst i Bergen og gjorde det tidlig til hobby å flakke over de norske fjellene. I 5 år flakket jeg over Hardangervidda sammen med min gode venn, Odd Martens. Der fantes visst ikke et menneske utenom oss, vi hadde vidda helt for oss selv. I vannene vrimlet det av fin, feit fisk. Jo, jeg har alltid villet ut i naturen!

I begynnelsen av tyve-årene hadde jeg egen sakførerforretning på Levanger. Den gikk utmerket, jeg kom godt ut av det med trønderne. Hadde jeg fortsatt, ville jeg blitt rik. Men jeg var redd for å bli rik og feit. Jeg ville ikke at tilfeldighetene skulle råde. Dermed solgte jeg forretningen og dro til Nord-Canada, så langt nord som jeg kunne komme. Jeg begynte sammen med Hjalmar Dale fra Dale på Vestlandet. Liket hans ble funnet der oppe for et par år siden. Vi padlet nordover elver og sjøer i en drøy måned.

Det andre året levde jeg sammen med indianere, men et år var jeg helt alene. Til sammen var jeg der i fire år. Vi hadde med oss bare det vi fikk plass til på en slede, hver av oss hadde 5–6 hunder. Villreinen var den absolutte livsbetingelse for oss som for indianerne. Jeg så enorme flokker, det må ha vært minst 2–3 millioner reinsdyr

der oppe. I enkelte perioder vrimlet det av rein, andre ganger var de som sopt bort fra jordens overflate. Vi var helt avhengig av jakten og spiste reinkjøtt morgen og kveld. I de reinløse periodene hendte det at enkelte sultet ihjel.

Grønlandssaken og kvinnfolkkrangel

Da jeg kom hjem, ble jeg grepet av Grønlandssaken. Grønland var jo forbundet med gammel norsk historie, jeg mente vi hadde en ubetinget rett til landet. Øst-Grønland var ingenmannsland som danskene ikke hadde okkupert. Jeg ble av Justisdepartementet anmodet om å lede en ekspedisjon dit, som sysselmann, det var viktig å markere offentlig de norske interessene. I 1932 dro jeg over med en ekspedisjon på 5 mann.

Det var et fantastisk land vi kom til, et av de vakreste polarland jeg har sett. Dype fjorder, isbreer, hvite harer hoppet i flokker, hvite falke fløy rundt radiomastene. Du, jeg er absolutt uenig med Haag-domstolen! Sjefen for domstolen var en engelskmann, og det ville ha vært en katastrofe for England om dommen hadde gått i norsk favør. Fordi danskene hadde etablert seg på Vest-Grønland, gjorde de krav på hele Grønland, som jo er en verdensdel for seg selv. Akkurat det samme hadde engelskmennene gjort over store deler av verden, i Afrika, i Asia.

Den italienske dommer var forresten ikke enig med flertallet at en lokal okkupasjon automatisk ga rett til et område stort som et kontinent og gikk med oss. Men vi tapte saken.

Mens jeg var der borte, kom det telegram fra Justisdepartementet med

spørsmål om jeg kunne tenke meg å ta meg av administrasjonen på Svalbard. Jeg dro så å si direkte og ble der i flere år, den siste tiden som sysselmann. Utgangspunktet var Longyearbyen, hvor det var kulldrift, om ikke i så stor grad som nå. Også i Kings Bay var det drift. Det var en fengslende oppgave å være sysselmann i dette veldige landet, selv om menneskene stort sett var rolige av seg.

Vi hadde den gangen dårlige fremkomstmidler, bare en åpen fangstbåt og hunder. Jeg streift vidt, helt opp til nordspissen av øyriket. Besøkte ennsomme fangstmenn. En gang trodde vi at det var hendt Arthur Oxaas noe, han hadde ikke hentet endel matvarer som avtalt. Tiden gikk, og han viste seg ikke. Jeg dro av sted og fant hytta. Den var helt nedsmødd, en lang trapp av snø førte ned til døren. Men Oxaas var i orden. En hyggelig kar. Han hadde det alltid fint og rent.

Som politimann hadde jeg ikke så meget å gjøre. Folk var som sagt rolige, stort sett. Det var ikke mye fyll der oppe, den gang. Men du vet, det var et kvinneløst land. Et fåtall oppvartningspiker var der oppe, de kunne skape problemer. Ikke minst gjennom innbyrdes krangel. Jeg husker en gang det oppsto krangel om sko som skulle være stjålet. Historien vokste og vokste, til slutt holdt jeg på å drukne i sko. Alt i alt var skoene bare et påskudd for kvinnfolkene til å få sagt hverandre sannheten.

Hvis Norge hadde sagt nei

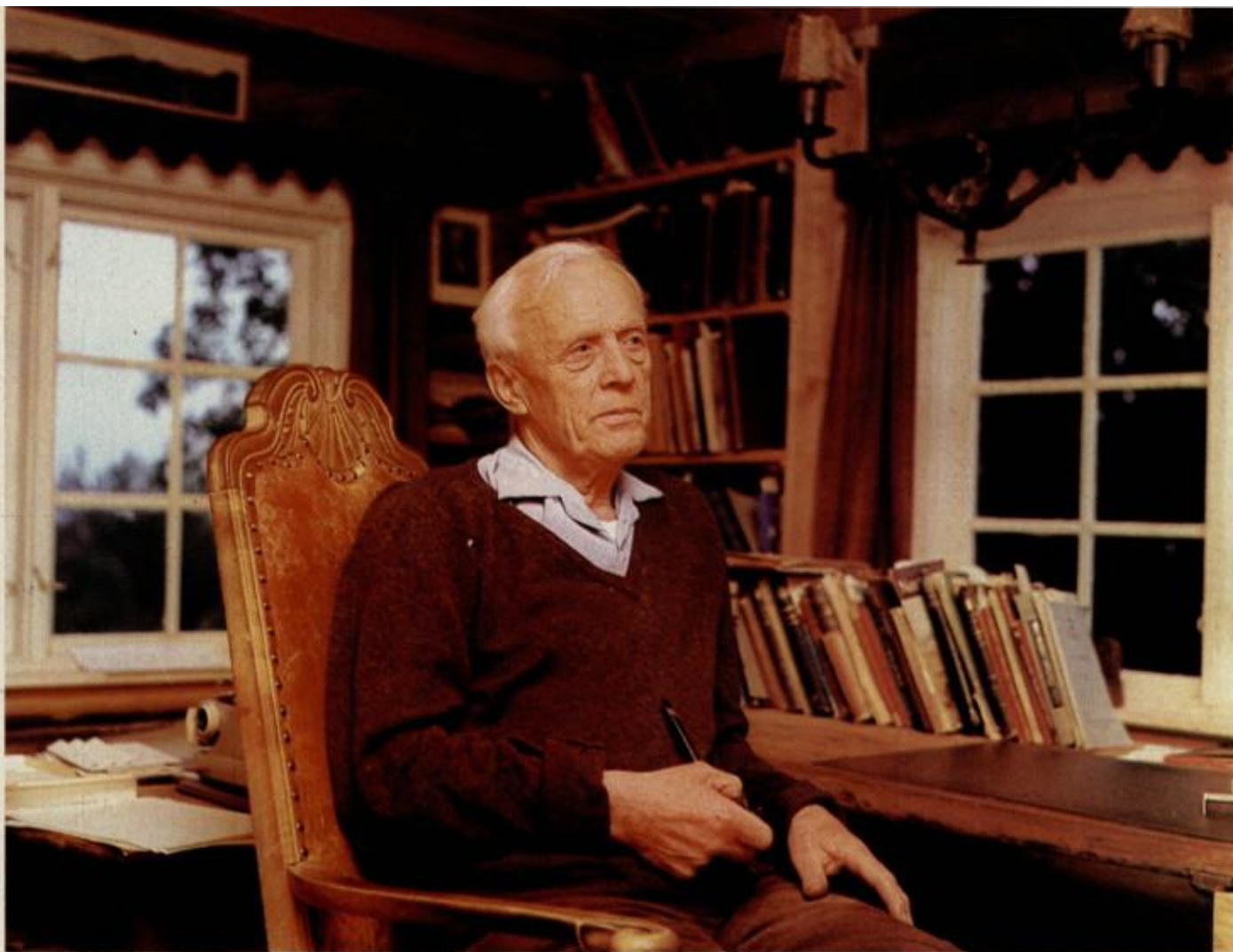
— Det forekom ikke drap der oppe mens jeg var der. Men mørket var en påkjønning for mange. Solen var borte i 5–6 måneder. Jeg husker at jeg engang ved juletid sovnet. Da jeg våknet, var det fullstendig mørkt. Klokken hadde stanset på 8–9. Det var helt umulig for meg å avgjøre om det var natt eller dag.

De fleste fangstfolkene lå fullstendig isolert i lange tider, ettersom de ikke brukte hunder. Mange lå i ensomhet vendt mot havet og kulden. Men de likte dette livet. De var fri.

Forbindelsen med Norge var jo en helt annen dengang enn nå. Vi kom opp om sommeren, isen la seg senest i oktober. Fra da av var vi fullstendig utestengt fra sivilisasjonen. Først sent utpå våren kunne vi igjen få forbindelse med hjemlandet. Vinteren var forresten på mange måter den beste tiden.

Jeg er forresten glad for at isbjørnen er blitt fredet. Det er klart at når et par mann i løpet av en sesong kunne felle 150 bjørner, måtte beskatningen bli for stor. Jeg har forresten inntrykk av at det nå er bra med bjørn der oppe.

Polarrev og hare var det forholdsvis lite av. Villreinstammen var fredet og kom seg godt opp, likeså moskusstammen, som var innført fra Grønland.

Jeg liker dårlig at sivilisasjonen skal trenge seg inn i jomfruelige strøk som på Svalbard. Men det skjer ubønnhørlig. Hvis Norge hadde sagt nei til å utøve de forskjellige former for virksomhet der oppe, hadde utlendingene overtatt. Vi må ikke glemme at ifølge Svalbardtraktaten har utlendingene de samme rettigheter som oss til næringsvirksomhet der nord. Vi får håpe at hvis det finnes olje, må virksomheten bli begrenset til de aktuelle lokale områder. Jeg synes departementet har vært flink til å fastsette regler for virksomheten i området, slik at for store skadevirkninger kan unngås.

Skallen av en bestemor

Jeg besøkte apache-indianerne i 1936–38. Det var et av de mest fengslende folk jeg har truffet. Filologene hadde påvist at det var språklig slektskap mellom dem og de indianerne jeg hadde levd sammen med nord i Canada. En vandring må altså ha funnet sted.

Arizona er et besnærende land. Et halvt år levde jeg sammen med indianerne i teltene og hadde mange interessante opplevelser. Utallige var de gamle sagn og legender jeg fikk høre. Men alt i alt var de meget forbeholdne. De snakket ikke i utide.

De unge pikene var meget vakre. Meget vakre! Men de var bitre også. Apache, mener jeg. Engang behersket de hele Sør-Vesten. Kampene mot

de hvite ble mer og mer forbitret. De siste kampene fant sted i 1886. Da satte de hvite inn tusenvis av soldater. Apacheene søkte inn i de ville Sierra Madre-fjellene. Noen ble drept, de fleste tatt til fange. Amerikanerne førte fangene bort, de fleste til Florida, eller de ble satt inn i reservat i Arizona.

Jeg ble god venn med en gammel apache som selv hadde deltatt i kampene under den store Geronimo. Han sa at amerikanerne ikke hadde klart å fange alle apacheene. Noen fantes ennå i de ville Sierra Madre-fjellene. Jeg besluttet å dra ut på en ekspedisjon for å finne dem som ikke var tatt til fange, eller deres etterkommere. Med meg hadde jeg indianere. Jeg ville finne de ville apacheene ved hjelp av de tamme. Den gamle ble med.

Det var utrolig ville fjell vi kom inn i. Stup tusen meter rett ned. Mer enn én gang tenkte jeg som så at jeg håper virkelig det muleselet jeg rir på er like glad i livet som jeg er!

Vi kom i kontakt med andre indianere, som fortalte at meksikanerne skjøt de ville apacheene ned så snart de så dem. En yaki-indianer fortalte at han hadde drept tre apacher som hadde stjålet mulesler. Den samme yaki-indianeren forsøkte forresten å skyte også meg, på slutten av ekspedisjonen.

Indianerne fortalte en historie om en bestemor og en liten pike. Meksikanerne hadde overfalt dem. Skallen av bestemoren lå ennå nede i bakken, den har jeg nå hjemme i Oslo. Piken var

blitt ført vekk og siden adoptert bort i Los Angeles, hvor jeg besøkte henne. Hun var 9–10 år og kledd i blå kjole, i klær som andre amerikanske piker. Men hun gjemte ennå på sine fattige, usle skinnklær.

«Vi var alltid redde,» sa hun, «men vi kunne aldri skrike, vi ba til en gud, men jeg visste ikke hvem han var.»

I veigrøfta med 1 million kroner

Bak røyken fra snadda blir Helge Ingstads øyne lett sløret der han sitter ved skrivebordet og minnes. Han har så mangt å minnes når han tar seg tid, når han ikke sitter bøyd over sin historiske avhandling eller streifer halve verden rundt for å gi eller finne. Stundom kan tankene gjøre brå kast, minnene stokkes, men stemmen med umiskjennelig bergensstone flyter jevnt som elv gjennom sletteland. Stundom streifer den tanke meg at han er slett ikke her i stolen ved skrivebordet, han er i sitt eget kalde seildukstelt i Canadas frysende ødemarker, eller i indianernes lune telt med tungt bjørneskinn foran døråpningen! Han lirker muleselet fram langs en smal berghylle i Sierra Madre, han pludrer med en indianer-jentunge i Los Angeles!

Men brått gjør han et lite kast med sitt grå hode og er tilbake i Norge. Krigens Norge.

— Jeg var i Norge under hele krigen, og er glad for det. Då krigen kom, visste vi ikke hva krig var. Men jeg ville gjerne gjøre noe. Så tenkte jeg at

hvem tar seg av disse byer og landsbyer som krigen har herjet med og som ikke får forsyninger av noen art. Oslo var en stengt by denne første tiden, det var omtrent umulig å slippe ut. Så gikk jeg opp og snakket med de hyggelige menneskene på Røde Kors. Der fikk jeg papirer med masse stempler, kjørte gjennom Bærum mot Hønefoss og slapp merkelig nok igjennom, selv om bajonetten ofte var mot maven.

Ved Hønefoss var det full kamp, husene var i brann, hos legen lå det masser av sårede, tyskere som norske. Jeg skjønte at jeg virkelig hadde en oppgave.

Den tyske kommandanten utstyrte meg med pass, det gikk lettere å få det hos ham enn i Oslo. Så dro jeg igjen til Røde Kors, som ordnet med forsendelse av leger, medisiner og mat oppover hele Norge. Jeg fulgte troppene og endte faktisk i Finnmark, i Kirkenes!

Overalt var det problemer til oppover halsen. Jeg fikk myndighet av Administrasjonsrådet til å gjøre hva jeg fant hensiktsmessig. Alt var i ulage, mange hadde flyktet, ikke minst de kommunale myndigheter. Jeg fant fram til dem jeg mente var de tre beste på hvert sted, og sa at nå får dere styre. Mange likte det dårlig, men det var eneste måten for å unngå kaos.

Et særlig stort problem var penge-mangelen. Kommunen hadde ikke penger, særlig ille var det i Bodø. Så dro jeg til Oslo, gikk til Administrasjonsrådet og forlangte penger, én mil-

Forts. side 61

